

Norgga sámepolitihka molsašupmi ođđa áiggis

JOHAN KLEMET HÆTTA KALSTAD

Sámi allaskuvla

Láidehus

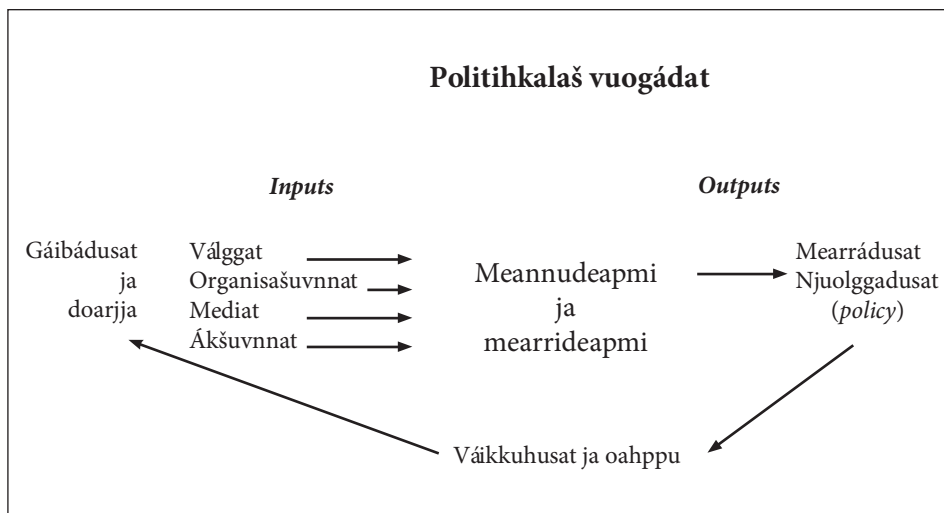
Sámepolitihkka lea leamaš girjái áiggiid čađa, ja olbmot dovdet das muhtun osiid dahje earenoamážit dáruiduhttináigodaga. Okta oassi dán álbmotmáhtus lea anjke ahte Norgga dáruiduhttinpolitihkka sámeálbmoga ektui livččii rievdan easka Alta-stuimmiiguin. Politihkka baicca rievtagođii dađistaga nuppi máilmmisoađi rájes (Boyesen 1961; Mákká Regnor 2005). Ulbmilin dáinna artihkkaliin lea háhkat ođđa dieđuid vuodul oppalaš ipmárdusa das mo Norgga sámepolitihka lea molsašuvvan dáruiduhttimis sámevuoda sealluheapmái.

Vuosttaš álggahallamat doarjut sámeáššiid dagahe dárbbu guorahallat sámepolitihka vuodu ja eiseválddit mihte čielggadit prinsihpalaš gažaldagaid vuoddoainnu hárrái. Dan várás nammaduvvui Sámekomitea 1956:s. (Evtuhallan 1961: 1–2.)

Maŋŋil go Sámekomitea lei ovddidan čielggadeamis, dat sáddejuvvui gulaskudamii fylkkaide ja suohkaniidda Davvi-Norggas, sámi organisašuvnnaide ja earáide geaidda sámeáššit guske earenoamážit. Muhtun guovlluin bohciidedje vuosteháhku ja politihkalaš nákkut dan geažil ahte árvaledje molsut sámepolitihka prinsihpalaš vuodu. Áššemeannudeapmi maŋŋonii ja manai gosii čieža jagi dan rájes go Sámekomitea lei nammaduvvon dassáži go lávdegotti čielggadeapmi meannuduvvui loahpalaččat. Muhto ráđdehus ovddidii Sámekomitea árvalusa Stuorradikki loahpalaš meannudeapmái.

Harald Eidheim (1971: 38–49) lea dutkan sámepolitihka ilbmama ja son lea gohčodan 1940-jagiid loahpas johtui biddjon organiserejuvvon álggahallamiid sámelihkadussan. Vigdis Stordahl (1998) lea joatkán Eidheim barggu ja sus lea guovddázis Kárašjoga báikegotti sámelihkadus. Henry Minde (2003) lea ovttahtán sámepolitihka rievdamiid Alta-ákšuvnnain. Per Otnes (1970) ja Else Grete Broderstad (2003: 152–174) leaba dutkan sámeorganisašuvnnaid oassálastima Norgga politihkkii.

Čuolbma dan artihkkalis lea manne almmolaš sámepolitihka vuoddoaidnu molsašuvai bistevaččat Norggas ođđa áiggis. Ođđa áigin lean gohčodan áiggi 1945:a

Govus. Politihkalaš vuogádat (Østerud 1996; Kalstad 2010).

rájes ja sáme politihka molsuma mun lean dutkan dilis mii čuožžili sáme politihka álggahallamiiguin ođđa áiggi.

Mun lean välljen politihkalaš vuogádatteorii ja dutkan várás mot sámelihkadus ja politihkkarat váikkuhe meannudeapmái sáme politihka molsuma áiggi. Politihkalaš vuogádat lea struktuvra mii čájehuvvo kássa masa álbmogis mannet gáibádusat ja doarjja (*inputs*), ja bohtet nuppe beali olggos mearrádusat ja njuolggadusat (*outputs*). (Østerud 1996: 36.) Politihkalaš vuogádagas lea mearrideapmi guovddaš oassin ja dohko leat gujit (dárogiillii *kanaler*) maid bokte gižžudeaddjit geahččalit gilvit oainnuideaset ja dainna lágiin váikkuhit eiseválddiid mearrádusaide (Hanssen et al. 2010: 27).

Politihkkárat geavahit válgaguji ja organisašuvnnaid ovddasteaddjit fas organisašunguji. Dán guovtti joavkkus lea goabbatlágan fápmovuoddu. Politihkkáriin leat fápmun válggaid jienat ja organisašunovddasteddjiin leat resurssat maid sii fáallet eiseválddiide. Stein Rokkanis (1987: 202–215) lea muhtun dajaldat ahte válgajienain lea lohku, muhto resurssat mearridit. Son čujuhii dainna organisašuvnnaid ovddasteddjiid ja välljejuvnon politihkkáriid gaskasaš gilvui ja fámostallamii.

Mu dutkan gullá hermeneuhtalaš dutkanárbevrrui mas ipmárdus lea metodologalaš prinsihppan ja aktevrraid áigumušat leat epistemologijja vuoddu. Aktevrat leat sámeáššiid ovddasteaddjit sámelihkadus ja politihkkárat. Mun lean čilgen struktuvrraid maid ektui aktevrrat doibmet. Dutkandieduid mun hágan ja guoraha-

lan kvalitatiiva metodaiguin ja hermeneuhtalaš metodologiija lea mus reaidun olahan várás oppalaš ipmárdusa. (Kalstad 1999: 79–86; Guneriussen 1996: 127).

Sámepolitihka molsun lea *case* ja oasit molsuma meannudanproseassas leat dán *case* ovttagat (Johannessen et al. 2010: 85–88). Vuosttaš oassi proseassas lea Sámekomitea nammadeapmi ja danin dat lea vuosttaš *case*-ovttadat. Sámekomitea evttohusat 1959:s leat nubbi oassi proseassas ja dat lea ge nubbi *case*-ovttadat. Goalmát ovttagat lea gulahallan mas boahá ovdan doarjja ja vuosteháhku molsut almmolaš sámepolitihka. Njealját ovttagat lea go ášši gieđahallo ráđđehusas ja Stuorradikkis.

Politihkalaš vuogádat strukturere sámepolitihka meannudanproseassa dilis, ja ovttagat leat dás goallostuvvon ráidun. Árvvut ovttagagain váikkuhit *case* árvui mii cealká loahpalaš bohtosa. Dán *case* guokte árvvu leat sámepolitihka molsun dahje molsunárvalusa hilgun.

Dieđuid lean háhkan mángga vuohkái. Oassin leat almmolaš čielggadeamit, stuorradiggedieđáhusat, stuorradiggedokumeanttat ja almmolaš orgánaid ja organisašuvnnaid mearrádusat. Vurkejuvvon dieđuid lean háhkan Sámi Arkiivvas ja Stuorradikki arkiivvas.

Lean juovlamánus 2010 gitta guovvamánui 2011 ožžon njuolggodieđuid ságestallamiid bokte Edel Hætta Eriksenis (Lemet Edel (LE)), Hans Nergårdas (HN) ja Hjalmar Pavelis (HP). Hans Guttormas (HG) lean seamma áigodagas ožžon muhtun dieđuid. Loahpageahčen barggu lean jearahallan Anders Nordsletta (AN). HP ja HG leaba leamaš njunnošis jođiheame sámelihkadusa Oslos 1950–60-jagiin. Lemet Edel, Hans Nergård ja Anders Nordsletta leat leamaš ovddasteaddjin váldosámeguovlluin Finnmárkkus.

Álggahallamat molsut sámepolitihka 1947–1956

Dáruidduhttin lei Norggas politihkalaš ulbmilin gaskamuttus 1800-jagiid, ja dan vuodul lei sámegiella gildon skuvllas ja girkus 1880 rájes. Kárášjoga ja Guovdageainnu suohkaniin sáhtii ankke skuvlastivra mearridit ahte sámegiel skuvlagirjiid oážžu geavahit dárogiel girjiid lassin. Risttalašvuoda oahpu lei lohpi doaimmahit sámegilli nu guhka go eará ii lean mearriduvvon. (Innstilling 1959: 16.) Seammás lei dáža kultuvra vuoruhuvvon ja dan dilis ipmirduvvui sámegiella ja kultuvra hehttehussan olbmuide. Ovdal dáruidduhttima eiseválddit ledje muhtun áiggiid buorebut sámegiella ja kultuvrra ektui. (Mákká Regnor 1993; Solbakk 1997: 144).

Vuosttaš lávkin ođđa sámepolitihka álggahallamis lei Girko- ja oahpahusdepar-temeantta *Skuvllaid báldalastinlávdegoddi*¹ mii ceggejuvvui 1947:s ja lei buot dási skuvllaid várás olles riikkas. Ekspedišuvdnaohavda Einar Boyesen jođihii lávdegotti ja dan lahttun leigga earret earáid Finnmárkku skuvladirektevra Lyder Aarseth ja Deanu oahpaheaddji Per Fokstad (LE).

Lávdegotti bargun lei ovddidit oahppoáššiid buot skuvladašiin, muhto ii meannudat prinsihpalaš vuodđogažaldagaid, ja 1948:s ovddidii lávdegoddi evttohusaid sámi oahpahusa várás. Dan barggu olis bohtán Margrethe Wiig guovttegielat ABC 1951:s lei vuosttaš sámegeiel girji Norggas ođđa áiggis. (Boyesen 1961: 30–31.) Mañnil bohte eanet girjjit ja earret eará lohkanjirjjit sáme- ja dárogillii (LE).

Lávdegoddi evttohii ásahit Romssa oahpaheaddjiskuvllii sámegeiela oahpaheami ja Sápmái ruovttufidnoskuvlla sámiide², sierra sámi álbmotallaskuvlla jnv. Davvi-sámegeiella oáččui ođđa čállinvuogi Norggas ja Ruotas lávdegotti barggaid olis. (Boyesen 1961: 30–31; Innstilling 1959: 16–17). Sámi skuvlajodiheaddjit ledje duhtavaččat lávdegotti bargui (LE).

Sámegeiella šattai maiddá radiogiellan go NRK álggahii sáddagiid sámegeillii 1946:s. Sámi áviissat leat ilbman ja jávkan. *Sáogat* álggahuvvui Čáhcesullos 1956:s. Ángiris Heandarát Hánsa (Hans J. Henriksen) lei dalle ge ovddideame sámi áššiid ja soai Thor Frettein doaimmaheigga bláđi álgojagiid. Ráđđehus ja Stuorradiggi mearidedje stádabušehtti ruhtadoarjaga Sáogat-bláđi várás (St.diedáhus nr. 21: 48).

Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) ceggejuvvui 1948:s Romssas (Berg 1997: 34–37) ja seamma jagi ásahuvvui Sámiid Sær`vi Oslos. Searvvi ledje ásaheame sámi olbmot guđet ledje fárren dan guvlui. Muhtun studeanttat geat mañnil šadde servodatberošteaddjit, ledje fárus. (Otnes 1970: 174.) Sis lei ulbmilin oáččuhit sámiid servviid sámi guovlluide (HG). Sámiid Sær`vi Oslos oáččui váttisvuodaid go miellahttolohku njiedjagođii moadde jagi mañnil álggaheami ja danin searvi rievdaduvvui riikkasearvin 1951:s. Dán ođđa searvá besse miellahttun earát ge go sámi olbmot ja searvi oáččui nama Sámi Sær`vi – Samisk Selskap. (Sámiid Sær`vi čála goavvemánu 1951; Njuolggadusat 17.11.1951.) Mákká Regnor (2005: 47–51) lea dáža miellahtuid gohčodan sámeustibin.

1950-jagiin sámi organisašuvnnat álggahedje ovttasbarggu Davviriikkaid gaska, ja 1953:s Sámi Sær`vi Norggas, Same-Ätnam Ruotas ja Sami Čuvgetusearvi

1 Dárogillii lei namma *Samordningsnemnda for skoleverket*.

2 Skuvla ásahuvvui Guovdageidnui 1952:s ja lea otná Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla.

Suomas ordnejedje vuosttaš davviriikkalaš sámekonferánsa Johkamohkis. Njunuš olbmot barggus ledje Israel Ruong, Asbjørn Nesheim ja Karl Nickul. Konferánsa guovddášáššin šattai láchit vuodu ovttasbargoorgána ásaheapmái. (Hill MCMLX: 11–22). Nubbi sámekonferánsa dollui Kárášjogas 1956:s ja doppe áhahuvvui Davviriikkaid Sámiráddi ovttasbarggu várás sámi áššiin Norggas, Ruotas ja Suomas (Hill MCMLX: 102–104).

Áidna almmolaš orgána sámi áššiid várás ovdal jagi 1964 lei Finnmárkku sámi ráddi maid fylkkamánni Dag Tønder lei evttohan fylkkadikki nammadit. Fylkkadiggi nammadii vihitta olbmo Finnmárkku sámi ráddái 1953:s. Sámi suohkanat Guovdageaidnu, Kárášjohka ja Buolbmát evttohe guhtege ovta miellahtu. Vurdojuvvui ahte ráddi lea aktiiva ja evttoha doaimmaid fylkkamánái. (Innstilling 1959: 38.)

Sámepolitihkalaš vuodu čielggadit – Sámekomitea 1956

Sámi organisašuvnnat ledje juo álgogeahčen 1900-logu gáibidan eiseválddiid almmolaččat guoddit dáruiduhttinpolitihka (Mákká Regnor 2005: 46; Solbakk 1997: 169) ja Sámi Sær`vi bijai dáruiduhttima heaittiheami váldogáibádussan 1950-jagiin (HP; Otnes 1970: 185).

Eiseválddit mihte gáibádussii ja 1956:s ceggejuvvui sierra lávdegoddi čielggadit sámi gažaldagaid. Lea dábálaš gohčodit čielggadanlávdegotti *Sámekomitean* ja nu mun ge dagan. Lávdegotti ovdaolmmožin šattai dr.philos. Asbjørn Nesheim. Son lei Sámi Searvvi stivralahttu ja ovddeš ovdaolmmoš (Nesheim 1961: 157; Mákká Regnor 2005: 49).

Sihke Sámi Searvvi odđa ovdaolmmoš Gutorm Gjessing ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi (NBR) ovdaolmmoš Paul Danielsen šattaiga miellahtun. NBR:a bealis leat namuhan ahte sin ovdaolmmoš lahttun mearkkašii dan ahte sin organisašuvdna lei de dohkkehuvvon eiseválddiid bealis (Berg 1997: 75). Muđui ledje miellahtun Finnmárkku sámi rádi ovdaolmmoš Per Fokstad, Guovdageainnu sátnejođiheaddji Arvid Dahl, Kárášjoga sátnejođiheaddji L. Lind Meløy ja Porsáŋggu sátnejođiheaddji Hans Opstad. Gávccát miellahttu lei Nordlándda sámeváldi Peder Hagen. (Innstilling 1959: 5.)

Lávdegotti mandáhta lei meroštallon ná: «Komitea gal`gá čielgadit prinsippalaš beliid dain servudatgažaldagain mat gullet sábmelažžaide, ja áv`dánbidjat

konkretalaš ár`valusaid ekonomalaš ja kulturalaš lágán lágádusaid birra, dakkan dit-tii sábmelažžaide vejulažžan gággusmat`tit iežaset ja mávtain læt doaimas servodaga siste.» (Evtuhallan 1961: 2.)

Lávdegoddi loahpahii barggus 1959:s ja lei de evttohan ođđa prinsihpalaš vuodu eiseválddiid sámepolitihkkii.

Sámekomitea evttohusat 1959

Lávdegoddi álggahii čielggadanbarggus meroštallamiin gii lea sápmelaš, ja de čilge ahte sápmelaš lea juohkehaš geas lea sámegeiella eatnigiellan ja/dahje guhte ieš lohka iežas sápmelažžan.

Lávdegottis lei hástalussan gávdnat «luodda ja juk'sanmæri eiseváldiid politik`kii sábmelažžaid guov`do, mii sattašii sábmelaš minoritetta giev`rodit ekonomalažžat, sosiálalažžat ja kulturalažžat» (Evtuhallan 1961: 3). Ovttađasatvuohta dárú- ja eami-álmot gaska birgenlági, kultuvrra ja sosiála diliid dáfus lei lávdegottis dehálaš mihttu, ja oassin mihtus lei sápmelaččaid «bajidit dássálagaid ærrásiiguin nor`galaš ál`bmugis» (Evtuhallan 1961: 6). Lávdegotti vuodđoipmárdus lea leamaš ahte vuolggasadjá ja mihttu berre leat mánggakultuvrralaš servodat dahje pluralisma mii lei dieid áiggiid doaba.

Lávdegottis ledje evttohusat kultuvrra, ealáhusaid, johtolaga, dearvvašvuoda ja viessodilálašvuoda hárrái. Evttohusa oktavuodas namuhuvvui ahte ii leat doarvá nannet dušše vuodđoealáhusaid nugo vuotnabivddu, eanan- ja boazodoalu, muhto fertejít áshuvvot industriija ja gávppálaš (kommersiála) ealáhusvejolašvuodát.

Seammás deattuhii lávdegoddi ahte «li guttege dain gažaldagain sáte gæččaduvvut ák`tunassii, sivas das gá dat buot læt sagga ladnjálagaid» (Evtuhallan 1961: 3). Lávdegoddi dieinna lágiin čálmustahtii mot sámevuohta lea oppalaš ja sihke birgenláhki, giella ja kultuvra leat oassin sámevuodas. Deattuhuvvui ahte barggu ulbmilin lea gievruđit sámi álbmoga oppalaččat, ja danin ipmirduvvui álbmot-solidaritehta vuodđodoaban nannen várás sámi servodaga. Lávdegoddi lasihii velá ahte ii boazodoalu ge leat vejolaš sierranassii guorahallat nu ahte dat lea sirrejuvvon dálon-sápmelaččaid áššiin, jus fal áigumuš lea «juk`sat áb`balákkái sábmelaš minoritetta giev`rodæmi» (Evtuhallan 1961: 3–8).

Vuodđooainnustis lávdegoddi deattuhii giella saji sáme kultuvrras vaikko celk-kii seammás ahte giella ii leat sápmelaččaid áidna dovdomearka. Sealluhan várás

sámevuoda árvalii lávdegoddi nannet giela golmma oasis servodatdoaimmain ja dat ledje oahpaheapmi skuvllain, friddja čuvgehus ja hálldahus (Evtuhallan 1961: 12).

Vuođđun skuvlla ja oahpuid hárrái celkkii lávdegoddi ahte juohke mánas lea «álmušlaš vuoi`gatvuotta oaž`žot vuostaš oappahumi su iežas ædnigillii.» (Evtuhallan 1961: 53).

Sámegiela nannema várás lávdegoddi evttohii ásahit Sis-Finnmárkku oktasaš sámevuovlun ja gos vuođđun livččii sámegiella seamma árvvus go dárogiella ja nu maid almmolaččat. Lávdegotti vuođđoipmárdus lei nannet ovttaskas olbmo giellavuoigatvuodaid guovllu (*territorium*) vuođul, ja sámevuoda dáfus nannet giela guovlluin gos servodat ollásii geavaha sámegiela.

Lávdegoddi evttohii ásahit sámi joatkkaoahpuid sámi guovlluide ja dainna lágiin nannet joatkkaskuvlaoahppofálaldagaid Sis-Finnmárkkus. Guovdageainnus lei juo fidnoskuvla, Deanus lei eanandoalloskuvla, Leavnnjas ges lei duddjonfidnoskuvla nissonolbmuide ja Sámemiššuvnnas leai álbmotallaskuvla Kárášjogas. Lávdegoddi árvalii sierra sámi nuoraidskuvlla (9–jagi vuođđoskuvla) ja gymnása Kárášjohkii. (Evtuhallan 1961: 55.)

Finnmárkku sámi ráđđi lei giedahallan jurdaga ásahit davviriikkalaš sámi instituhta dahje akademijja ja Per Fokstad ovddidii jurdaga áššin. Lávdegoddi doarjjui jurdaga ja deattuhii ahte diekkár ásahus nannešii sámeálbmoga iešluohttámuša ja attášii árvvu sámi kultuvrii. Kulturdutkamat ja doaimmat ledje váldoággan Sámekomitea árvalusas Sámi Instituhta ásaheami hárrái. «Stuoremus juk`san-ái`gomuššan gal`gá læt dat, atte sábmelažžat ieža miellasuvvet læt miel`de bar`gat sin iežaset vuoiñalaš frid`djandak`kujumi ala ja mávtiduvvet kultuvralaš bargoide, ...» (Evtuhallan 1961: 66). Sámi Instituhtta ceggejuvvui ja doaibmagodii Guovdageainnus 1973:s sámi kultur- ja dutkanásahussan (Kalstad 2005: 37–40).

Lávdegotti oaidnu vuoigatvuodaid dáfus lei giddejuvvon ovttađasatvuoda-prinsihppii nu ahte buot olbmuin Norgga riikkas galget leat seamma vuoigat- ja geatnegasvuodát. Lávdegoddi datte muittuhii ahte ovttalágan vuoigatvuodát sápmelaččaid ja dárogielat olbmuid gaskkas eai dárbbas máksit ja mearkkašit «jur sámmá gá sámmalágán vuoi`gatvuodát...» (Evtuhallan 1961: 16).

Lávdegoddi evttohii sierra struktuvrraid ja lágádusaid nannen várás sámi álbmoga dili riikkas. Dakkár struktuvran doibmet almmolaš lágat ja orgánat politihkas ja hálldahusas. Dan vuođul lávdegoddi evttohii ásahit Norgga Sámeráđi ráđđeaddi orgánan. Evttohus lei ahte ráđis leat čieža miellahtu várrelahtuiguin maid fylkka-

mánnit evttohit. Ráđđi berre beassat giedahallat buot sámi áššiid maid ieš gávnnaha relevántan sámi álbmogii.

Sámekomitea čielggadeamis ledje guokte unnitlogu cealkámuša. Vuosttaš cealkámuša ovddideigga Gutorm Gjessing ja Per Fokstad sámekantuvrra hárrái Norgga guovddáš hálddahussii (Evttuhallan 1961: 23).

Nuppi unnitlogu cealkámuša ovddidii Hans Opstad boazodoalu hárrái gos son árvalii rievdadit boazodoallohálddašeami oassin eanandoallohálddahusas ja oanidit guhkes johtolagaid nu ahte ásahuvvojit eanet birrajagiorohagat Finnmárukui (Evtuhallan 1961: 34–37).

Per Otnes (1970: 186–188) navdá 1959 vuotijahkin. Son čállá ahte lagamus áiggiid maŋŋil go Sámekomitea lei nammaduvvon bargojuvvui garrasit ovddidit áššiid ja 1959:s orro buot stuora plánat lihkestuvvame.

Doarjja ja vuosteháhku molsut almmolaš sámepolitihka 1960–1962

Go ráđdehus oaččui Sámekomitea čielggadusa, de ráhkkanisgodii ovddidit dan suorradiggeáššin. Oassi ráhkkaneamis lei gullat suohkaniid, fylkkaid, eará guoskevaš eiseválddiid ja organisašuvnnaid oainnuid komitea čielggadeamis ja evttohusain. Gulahallan válddii áiggi ja easka álggus 1962:s oaččui departemeanta maŋemus cealkámušaid.

Guovdageainnu suohkanstivra dohkkehii komitea vuodđooainnu ja giittii maid stádaeiseválddiid go Sámekomitea lei nammaduvvon. Suohkanstivra deattuhii ahte lei ipmirdan lávdegotti nu ahte ii lean ulbmilin sirret sámi álbmoga, muhto baicca addit sápmelaččaide vejolašvuoda searvat váldoservodahkii ovtadásat lahtun. Suohkanstivra maid čujuhii ahte suohkana skuvlastivra lei ovdagihtii dorjon Sámekomitea vuodđooainnu. Seammás lei skuvlastivra čujuhan ahte Sámekomitea lea deattuhan giellaváttisvuodaid ja de orrot eará váttisvuodát skuvllas ožžon unnit beroštumi. Skuvlastivra namuhii ahte mánáid ruovttodilli orro hehtteme mánáid oahppama. Skuvlastivra namuhii ahte dušše hui moattis skuvlamánáin ohppet lohkat vuosttaš skuvlajagi. Skuvlastivra evttohii buoridit skuvlla earret eará oahpaheami organiserema bokte. (Suohkanstivraášši 25/62.)

Buolbmága gielda³ giedahalai ášši nuppes gidđat 1962 ja de doarjjui Sámekomitea vuodđooainnuid seammás go lasihasttii ahte gielddastivra lea ipmirdan ahte lávdegotti oaivil ii leat leamaš sirret sámiiid válđoálbmogis. Sámepolitihka ulbmil berre leat oaččuhit sámeálbmoga máhtu ja čehppodaga dáfus seamma dássái go riikka álbmot muđui ge. Gielddastivra čujuhii ahte gierdavašvuohta ja ipmárdus olbmuid gaskkas lea dehálaš servodagas ja dat guoská sihke sámii ja dárui álbmogii. Gielddastivra maid namuhii sámeagiela sáji girkomeanuin ja ahte sámii árbevieruid ja kulturmuittuid suodjaleapmi berre oažžut doarjaga. (St.diedáhus nr. 21: 35.)

Muđui eanas guovlluin Finnmárkkus ja Davvi-Norggas lei vuosteháhku. Muhun guovlluin ledje Sámekomitea árvalusat riidofáddán, ja Lydolf Lind Meløy (1984) gohčodii dáhpáhusaid Kárášjogas 1960-jagiin riidun. Dáhpáhusat begge viidát, muhto ii lean dan dihte riidodilli. Servodagas ii vuhtton earenoamáš riidu Sámekomitea geažil, ja olbmot hálddaše sin beaivválaš eallima nugo juo ovdal ge. Olbmuid gaskavuodát doibme almmá earenoamáš riidduid haga. Danin lea dárui deattuhit ahte Meløy muitalus lea politihkalaš dili birra gielddas ja eandalii Kárášjoga márkaniis. Seammás berre ipmirduvvot ahte politihkalaš riiddu eai nákcen báidnit báikkálaš servodaga. Olbmuiin baicca ledje politihkalaš oaivilat ja sii čájehe daid politihkalaš oktavuodáin. (AN.)

Politihkalaččat lei álbmot guovtti lahkis ja nu ledje Sámekomitea bealušteddjiid ja vuostálastiid joavkkut. Bealušteaddjit dorjo lávdegotti árvalusaid suodjalit sámeagiela sealluhan várás sámevuoda. Vuostálastit hilgo lávdegotti vuodđooainnu. Sii ákkastalle ahte sámeagiella bohtá leat hehttehussan mánáid oahppamii skuvllas ja danin sii bohtet bázahallat eará mánáin riikkas. Vuostálastit vuoruhe ovdáneami birgenlági dáfus. Sii oaivvilde seammás ahte sápmelaččat jokset ovtadátvuoda eará riikkaássiiguin ekonomalaš ja sosiála ovdáneamiin. (Meløy 1984.)

Gielddastivrra eanetlogu evttohusa ovddidii Thorleif Balto, ja sus lei seamma evttohus go maid Ovllat Piera Ole Jensa (Ole Jens Persen) lei ovddidan jagi ovdal gielddastivrras. Roncen Ándde (Anders S. Utsi), guhte gulai eanetlohkui, evttohii gielddastivrras mañidit ášši, muhto evttohus oaččui dušše evttoheaddji jiena. Gielddastivra mearridii hilgut Sámekomitea árvalusaid sámeagiela ja kultuvrra hárrái sihke skuvllas ja servodagas muđui. Gielddastivra dohkkehii lávdegotti evttohusaid ealáhusaid, johtolaga ja dearvvašvuoda dili hárrái. (Gielddastivraášši 329/61.)

3 Buolbmága gielda lea dál oassi Deanu gielddas.

Seammás čujuhii gielddastivra ahte Kárášjoga skuvlastivra lei mearridan 1949:s ja 1957:s ahte sámegiella ii galgan oahpahuvvot skuvllas, muhto sáhtii gal dohkkehuvvot veahkkegiellan oahpaheamis. Oassin dies lei ahte njuolggadus beaiváduvvon 18.4.1898 galggai bisuhuvvot fámus ja dan mielde lei sámegiella dohkkehuvvot veahkkegiellan oahpaheamis. Gielddastivra maid lasihii ahte jus soames váhnen sávva oahpahusa Sámekomitea árvalusa mielde, de sáhtta ásahuvvot sierra oahpahu sin mánáide. Gielddastivrras lei ovttain jienain eanetlohku, ja gielddastivrra mearrádus hállanii nuppe beallái go skuvlastivra ja ovdagoddi leigga mearridan. (Gielddastivraášši 329/61.)

Beassášresolušuvdna

Cuoŋománu 9. beaivvi 1960:s čoahkkane lagabui čuođi olbmo Kárášjogas cealkin várás oainnuset Sámekomitea barggu vuostá. Sin cealkamuš lea gohčoduvvon Beassášresolušuvdnan. Sii vuostálaste sámegiela skuvlaoahpahusa go balle ahte dat šaddá eará skuvlaoahpuid ovdii. Sii maid čujuhe Sámekomitea evttohusaide sámegiela hárrái sámi váldoguovllus ja navde ahte lávdegoddi lei evttohan sámi reserváhta. Seammás sii čuoččuhe ahte evttohus ásahit sámi ráđi hálddašeami várás doalvu sierra sámi servodaga guvlui Sis-Finnmárkkus (St.dieđáhus nr. 21: 50).

Čoahkkin lei vuostálastinčoahkkin. Vuosttaš earenoamášvuohta čoahkkimis lei go ii lean oktage bovdejuvvon dohko eai ge das lean lágideaddjit. Olbmot dušše ledje soabadan čoahkkanit čájehit vuostehágu Sámekomitea vuostá ja dat lei čoahkkima áidna ulbmil. Danin lei ákšuvdna jođus (Meløy 1984: 106–107). Dáhpáhus lea maid šaddan historjjálaš go lea vuosttaš politihkalaš miellačájeheapmi sápmelaččaid bealis, muhto ii fal dat áidna ja maŋemus. Álaheai-Guovdageain -eanu dulvadanplánaid vuostá ledje ákšuvnnat miellačájehemiiguin.

Ákšuvnnas ii livčče leamaš váikkuhus guovddáš eiseválddiide jus eai livčče leamaš eanet gaskaoamit go Beassášresolušuvdna. Danin lei nubbi oassi ákšuvnnas oažžut áviissaid doalvut sága vuostálastima birra Osloi. Áviissat čálle ge stuorrát resolušuvnna birra. Sámekomitea ovdaolmmoš šattai cuiggodit mot vuostálastit gilve boasttu dieđuid ja ipmárdusa lávdegotti árvalusaid birra (Dagbladet 1.3.1960). Dagbladet-áviissa doaimmaheaddji čálii oaivečálloš ahte olbmot geat eai dovdda Sámekomitea árvalusa, berrejit jurdilit ovdal dorjot Beassášresolušuvnna. Su ráva girkoministarii lei ahte ii váldit vuhtii Beassášresolušuvnna, muhto baicca gullat maid Per Hætta oaivvilda. (Dagbladet 26.4.1960.)

Hans J. Henriksen (1960) guhte lei mielde čoahkkimis, lea cuiggodan ahte doppe gilvoje boasttu dieđut Sámekomitea birra. Danin lei resolušuvdna diehtemeahttunvuoda ja boasttu ipmárdusa vuodul celkon. Son gohčodii Beassášresolušuvnna Hans Rønbecka ja su máhttájeddjiid bargun, mii álggahuvvui oassin válgagižžudemiid čakčat 1959:s. Per Hætta (1959) čálii mot Rønbeck geavahii boastut Bargiidbellodaga nama, go iskkai jávkadit sámegea ja kultuvrra. Son lea duolbmame sámi olbmuid iešdovdu ja dainna lágiin očcodeame sin servodaga gaskkihin. Son lasihii ahte soaitá Rønbeck beassat vásihit ahte sápmelaččat eai leat geange doalvvuhangálvvut.

Cuoŋománu loahpas 1960 lei muhtun áviissain guoktelogiovttá kárášjohkalačča čála mas sii dorjo Hans Rønbecka su servodatbargguid ovddas ja rávide su rehálaččat ovddidan Kárášjoga giełdda. Seammás sii ávžžuhe aviisa doaimmaheddjiid várrogasvuhtii, go prentejit čállagiid sin gili birra (Dagbladet 29.4.1960). Dagblad' doaimmaheadji vástidii seammá sajés áviissas ahte Rønbecka bargovuogit Beassášresolušuvnna hárrái eai oro leamaš dušše rehálaččat.

Muhtun váikkuhus lei ahte guovvamánu 1961 finadii oahpahusministtar Helge Sivertsen Kárášjogas. Ulbmil mátkkiin ministara bealis lei ieš beassat gullat maid sámi álbmot oaivvildii Sámekomitea evttohusaid hárrái. Son čoahkkinasttii moadde beavvi giełdda eiseválddiiguin, servviiguin ja deaivvai olbmui muđuige. Go Bargiidbellodat doalai čoahkkima ministariin, ledje ollu olbmot searvan ja čoahkkinlatnja dievai. Čoahkkin doarjju Beassášresolušuvnna oainnuid.

Ministtar maid searvvai rabas álbmotčoahkkimii maid sátnejodiheadji jodihii. Maiddái dan čoahkkimis ledje ollu olbmot, dievva čoahkkinlanja. Ministtar dovddahii čoahkkimis iežas oainnu sámegea hárrái skuvllas ja son deattuhii ahte lea dárbu oažžut sámegea oahpaheddjiid. (Meløy 1984: 123–124.)

Ráđđehus ja Stuorradiggi

Girko- ja oahpahusdepartemeanta ráhkkanasttii Sámekomitea čielggadeami Stuorradiggái, ja ráđđehus dohkkehii skábmamánu 23. beavvi 1963 stuorradiggedieđáhusa kultuvrralaš ja ekonomalaš doaimmaid birra earenoamážit sámegea albmogii. Gohčodan dan dás namain *St.dieđáhus nr. 21*.

Stuorradikki meannudeamis čujuhan girko- ja oahpahuslávdegotti árvalusii kultuvrralaš ja ekonomalaš doaimmaid birra earenoamážit sámegea albmogii (dobbelis teavsttas čujuhan dasa namain *St.lávdegotti árvalus nr. 196*). Ságastallamat

ja meannudeapmi Stuorradikki čoahkkimis miessemánu 27. beaivvi 1963:s lea ášši nr. 3 Stuorradikki protokollas (teavsttas čujuhan dasa namain *Stuorradiggi 1963*).

Departemeanta lei váldán atnui ođđa doahpaga go čálii sámegielat ja dárogielat norgalaččaid birra. Sámekomitea lei maid rahčan čilget *sápmelaš*-doahpaga (St. dieđáhus nr. 21: 4).

Dieđáhusa álgoeahčen muđui čilgejuvvo Sámekomitea vuodđooaidnu ja maid dat lea evttohan daid njuolggadusaid ja doaimmaid vuodđun mat livčce ávkin sápmelaččaide soabahan várás iežaset ođđaáiggi servodahkii. Dieđáhusas čuovvu vuodđooainnu maŋis Kárášjoga beassášresolušuvdna ollislaččat. Lassin čujuhuvvo cealkagiidda mat leat doarjjan Sámekomitea vuodđooidnui. Daid fárus namuhuvvo Terje Wold sárdni Sámekonferánsas Gironis 1962:s mii lea maid St.dieđáhusa nr. 21 mielddusin.

Departemeanta deattuha ovttađásatvuoda sihke ovttaskas olbmuid ja joavkkuid gaska ja oaivvilda ahte oadjebasvuolta birgenlági ja sosiála dilis addá sámi álbmogii vejolašvuoda seailuhit kultuvrraset. Lea vuoruhuvvon mihttun oazžut sápmelaččaid ovttađásasážžan eará norgalaččaiguin. Stáda doaibma lea addit sámegielat álbmogii vejolašvuoda seailuhit gielaset ja earenoamáš kultuvrraset. Sámekomitea lei cealkán ahte ovttalágán vuoigatvuodát buohkaide leat ulbmilin, muhto dat ii mearkkaš jur seamma go seammalágán vuoigatvuodát (Evtuhallan 1961: 20). Diet dajaldat ii leat geardduhuvvon stuorradiggedieđáhusas.

Sámi mánáid hárrái skuvllas celko St.dieđáhusas nr. 21 ahte lea dárbu sihke dábálaš ja sierra doaimmaide. Dábálaš doaimmat ožžot stuora berošteami ja earenoamážit deattuhuvvo ahte 9-jagi vuodđoskuvllain ožžot mánát sámi guovlluin ge seamma dási oahpu go eará guovlluin Norggas (St.dieđáhus nr. 21). Áššejođiheaddji Harald Samuelsberg namuhii Stuorradikkis ahte Guovdageaidnu lei bázahallan go ii lean velá nákcen oazžut 9-jagi skuvlla. Son oaivvildii ahte stáda ferte váldit badjelasas plánema ja huksema. Erling Norvik deattuhii dasa lassin ahte olles Finnmárkkus lea Guovdageainnus eanemus dárbu buoridit skuvladili (Stuoradiggi 1963: 3433–3435). Guovdageidnui huksejuvvoje das maŋŋil ođđa skuvlavisttit ja 1966:s áсахuvvui 9-jagi skuvla.

Lassin dábálaš oahppofálaldagaide miedihuvvui ahte lea dárbu sierra doaimmaide sámegiela várás ja ahte sámegiella oazžu saji oahpaheamis, jus váhnemat válljejit dan (St.dieđáhus nr. 21: 38). Vuodđooaidnun šattai ahte stáda doaibma lea áсахit eavttuid suodjalan várás sámegiela ja kultuvrra jus sámi álbmot ieš dan sávvá (St. dieđáhus nr. 21: 2–4).

Lullisámiid dilálašvuoda várás ledje jullon moadde ášši, go buohkat ledje soahpan árvalit ođđa sámeskuvlla, ja 1968:s álggahuvvui Áarjel Saemiej Skuvle Snáasas (St. diedáhus nr. 21: 61). Ođđa skuvlla oktavuodas lei árvaluvvon lullisámi musea maid namuhedje Sámi šilljun (St.lávdegotti árvalus nr. 196: 495). Šilljun lei namuhuvvon go lei sáhka olgomusea birra. Šilju-namat lullisámi musea hárrái lea šaddan Saemien Sijten. (Stuorradiggi 1963: 3437.)

Lávdegotti evttohus ásahit Sis-Finnmárkku sámi váldoguoovlun lei sivahallon, ja eanas vuostálastit oaivvilde ahte evttohus dahká Sis-Finnmárkku reserváhtan. Ráđđehus ja Stuorradiggi eai čuvvon čielggadanlávdegotti evttohusa sámi váldoguoovlun.

Sámi rivttiid hárrái čujuhuvvo stuorradiggediedáhusas ahte sápmelaččaid vuoigatvuodát leat váldon vuhtii lágain mat Norggas juo leat. Sámekomitea evttohus nammadit áššedovdilávdegotti mii čielggadivččii sámi vuoigatvuodagažaldagaid eananriggodagaid hálldašeami oktavuodas, ii leat namuhuvvon diedáhusas. Lávdegotti evttohus sámefoandda vuodđudeamis lea fárus, muhto departemeantta bealis ii celkojuvvo maid ráđđehus das oaivvilda. (St.diedáhus nr. 21.)

Departemeanta oaivvilda ahte lea ávkálaš ásahit Norgga Sámeráđi ráđdeaddin guovddáš- ja guovllueiseválddiide ja árvala maid ahte ođđa ráđđi čadno guovddáš-hálldahussii ja nu oažžu lagasvuoda departemeanttaide (St.diedáhus nr. 21: 15). Sámekomitea lei evttohan ahte ráđđehus nammada ráđi lahtuid manjil go fylkkamánit leat evttohan. Stuorradiggi oaivvildii ahte sámi organisašuvnnat berrejit evttohit ráđi lahtuid ja ahte čállingoddi berre biddjot Finnmarkui (St.lávdegotti árvalus nr. 196: 3430).

St.diedáhusas nr. 21 lea eahpečielggas makkár sadji sámegielas lea skuvllas, ja de eandalii galgá go sámegiella leat dušše veahkkin oahpahasas dássázii go sámegielat mánát birgegohtet dárogielain vai berre go sámegielas leat iežas sadji oahpahasas (St.diedáhus nr. 21: 4; St.diedáhus nr. 21: 37). Oppalaččat daddjon orru ráđđehus leamaš várrogas cealkámušaidisguin ja dan dihte orru ođđa politihka ulbmil maid leame eahpečielggas man muddui eiseválddit galge doarjut sámevuoda seailuheami. Ráđđehusa dadjanvuohki sáhtii bohtán das go ministtar lei vásihan politihkalaš nákkuid Sámekomitea vuodđooainnu birra.

Sámegiela saji hárrái celkkii Stuorradiggi ahte berre leat vejolaš oažžut oahpu sámegielas. Sámegielat mánáin berre leat riekti oažžut oahpu eatnigielasteaset sihke njálmmálaččat ja čálalaččat. Viidáseappot ahte nuoraidskuvllas ja gymnásas

berre leat vejolaš oahppat sámegeiela ođđadárogiela sajis. Gymnásas berre maid leat dohkálaš ahte čadaha geatnegahtton bargguid váldogielas sámegeilli. (St.lávdegotti árvalus nr. 196: 491.)

Digaštallan

Ođđa politihkka earenoamážit unnitloguálbmogiid vuoigatvuodaid hárrái máilmmi dásis váikkuhii Norgga sámeapolitihkkii ođđa áiggis (Mákká Regnor 2005; Boyesen 1961: 9).

Davviriikkaid Sámiráđđi doaimmai riikkaid gaska ja Harald Eidheim (1971: 45–49) namuha ahte Davviriikkaid Sámiráđđi nannii Sámelihkadusa. Eurohpás doaimmai uniovdna⁴ mii barggai ovddidit álbmotjoavkorivttiid ON:a olmmošriektecealkámuša vuodul, ja Sámiráđis lei lagas oktavuoha dainna uniovnain.

Dan politihkalaš vuogádaga ođasteamis maid Norgga ráđdehusat leat čadahan 1945 rájes, lea leamaš mihttun maddái nannet gulahallan- ja ráđđádallanvugiid organisašuvnnaiguin, ja joatkevaš ságastallan organisašuvnnaiguin lea šaddan dábálaš Norgga politihkas. Muđui ge Bargiidbellodaga ovddasteaddjit leat leamaš fárus organisašuvnnain ja sis lea árbevirolažžat lagas oktavuoha omd. vuoddoealáhus- ja bargomárkanorganisašuvnnaiguin. (Nordby 2004: 159–167). Dakkár árbevierru guovddášpolitihkkariid gaskavuodas lei ovdamunnin Sámelihkadussii go dat viggái fárrui politihkalaš vuogádahkii.

Sámeorganisašuvnnain ii lean iešalddis stuora politihkalaš fápmu ii olmmošlogu iiige jienastusloguid dáfus. Sámeorganisašuvnnaide lei baicca čoahkkanan máhttu oahppan olbmuid oassálastima bokte. Sámiid Searvi Oslos lei 1951 ' álggus rievdaduvvon riikkasearvin mas buot sámi áššiid berošteaddjit besse leat fárus. Searvvis ledje muhtun jagiid birrasiid 200 miellahtu (Nesheim 1961: 158). Searvi lei dainna lágiin čohkken návccaid earenoamážit máhtu dáfus ja dan sáhte sii geahččalit jorgalit resursan. Eiseválddit dárbbáše máhtu go čadahišgohte ođđa politihka sámegeiela ja oahpahusa hárrái. Dábálaččat organisašuvnnaid máhttu dárbbášuvvo nái teknologii- ja go ođastandoaimmat galget čadahuvvot. Dieid áiggiid ođastuvvui davvisámegeiela čállinvuohki. Dan bargui maid dárbbášuvvoje oahppan olbmot, muhto dat ledje uhccán ja seammás ledje sii mielde Sámi Searvvis.

4 *Federal Union of European Nationalities (FUEN)*

Nubbi ovdamearka lea go skuvllat dárbbas oahpaheddjiid guđet máhtte oahpahit sámegiela dahje sámegillii. Oahppaneavvuide lei maid dárbu. Danin ávžžuhe riika-eiseválddit oahpaheddjiid oahppat sámegiela. Go oahpahusministtar Sivertsen finadii Kárášjogas 1961:s, lei sus čoahkkin oahpaheddjiiguin ja čoahkkimis son ávžžuhii oahpaheddjiid váldit liigeoahpu sámegielas danne go sámegiela oahpaheaddjit váilo (Steenbuch 2005: 307).

Sámeorganisašuvnnain ledje oahpaheddjiid gaskkas miellahtut seammás go sii dájvá ledje sámearganišašuvnnaid njunnošis. Eiseválddiid máhttodárbbu dihte sámearganišašuvnnat ožžo váikkuhanfámu. Ministaris ledje maid čoahkkimat Kárášjogas Johttisápmelaččaid servviin ja Sámiid Servviin (Meløy 1984: 124). Dat čájeha ahte ministtar doalai oktavuodaid sámearganišašuvnnaiguin.

Go Sámekomitea árvalusa gieđahallan válddii guhkes áiggi, ledje Sámelihkadusa jodiheaddjit Oslos baladišgoahtán ahte ášši lei bisánan muhtun departementii ja dasa heaittihuvvon (HP). Seammás ledje sii rehkenastán ahte jus Sámekomitea árvalus beassá ráđđehusa meattá ja olle Stuorradiggái, de doppe lea doarjja. Danin ii ábohan Sámelihkadus rántostallat makkár sisdoaluin ráđđehusa dieđáhus boahtá Stuorradiggái. Sii dihte ahte sámi áššiin leat bealušteaddjit Stuorradikkis, nugo ovdamearkka dihte áirasat Harald Samuelsberg, Einar Hovdhaugen ja Trygve Bull. Dat lei boahtán ovdan giđdat ja čakčat 1960 go sámi áššiid ledje ságastallan Stuorradikkis. (Aarseth 2006: 41–50).

Sámelihkadusa ovddasteddjiin Sis-Finnmárkkus ii lean ballu ahte Sámekomitea árvalus heaitása gaskamuddui. Sii luhtte ahte go guovddáš eiseválddit leat álgahan molsut sámepolitihka, de sii gal maid čadahit áigumušaset (HN; LE). Go ášši ollui Stuorradiggái, doppe lei doarjja vuostehágu haga. Stuorradiggi lei baicca cealkámušainis čielggas sámegiela hárrái ja danin čielggai sámepolitihka ulbmil. Stuorradiggi lea maŋit áiggiid ožžon rámi dan čielgema ovddas. (Stuorradiggi 1963: 3461.)

Oasit meannudanproseassas leat strukturerejuvvon maŋŋálaga ráidun. Metodologiija vuodul oaidnit ahte goalmmát ovttat váikkuha njealját ovttaid. Dat máksá ahte go vuostálastit massigohte coavcci áviissain Oslos, de maid geahpui vuostehágu váikkuhus ráđđehusa ektui. Ráđđehus de ovddidii dieđáhusa Stuorradiggái molsun várás sámepolitihka. Stuorradiggái vuosteháhu ii lean váikkuhan garrasit, ja danin dasa lei geahppasit go ráđđehussii mearridit molsut sámepolitihka prinsihpalaš vuodu.

Sámi ákšuvdna doaimmai meannudanproseassa goalmát oasis ja ákšuvna bealis lei áviisačálašepmi oassin strategijjas. Áviissat maid čálligohte. Muhto seamás čálašemiin lei váikkuhussan ahte Sámekomitea bealušteaddjit bohte oidnosii, ja dađistaga go vuostálasti politihkkarat ipmirduvvoje unnán luohtehahttin sámi áššiin, de bealušteaddjit ožžo buoret coavcci gižžudeamis.

Girona sámekonferánsas 1962:s doalai dalá alimusriektejustitiarius Terje Wold sártni unnitloguálbmogiid ja olmmošvuoigatvuodagažaldagaid dili birra álbmotrievtti ektui (St.diedáhus nr. 21; Hill – Nickul 1969: 246–252). Sámi áššiid ovdda- steaddjit ledje fuomášan ahte go alimusriektejustitiarius lea logaldallin sámekonferánsas, de leat sii ovddideame sága doaimmaideaset ja vuodđogažaldagaid birra. Nu lei ságaovddideapmi oassin politihkalaš gižžudeamis mii guoskkai sáme- politihka molsumii.

Sámekomitea vuodđooaidnu lei ahte sámevuohta lea oppalaččat giella, kultuvra ja birgenláhki. Die lei guovdilis oaidnu sámi ovddasteddjiid bealis, ja Israel Ruong lei sámekonferánsas 1953:s doallan logaldallama das mot ealáhus- ja kulturgazaldagat leat oktavuodas nuppiidasaset sámi guovlluin (Nickul et al. 1957: 222–230).

Seamma oainnu vuodul lávdegoddi ii sirren boazodoalu ealáhussan. Mihttun lei nannet sápmelaččaid álbmogin. Oppalaš oaidnu lea leamaš vuodđun boazodoallopolitihkas. Seammás lea ealáhus leamaš fárus ovddideame spesialiserema ja oassin dien mannolagas lea ahte boazodoallu doaimmahuvvo biergobuvttadeapmin. Nu ii leat biergu šat dušše dehálaš dahje váldobuvtta, muhto áidna buvttá mas lea ekonomalaš árvu ja mas gánneha váldit vára. Oppalaš oainnu vuodul celkkii lávdegoddi maid ahte buot boazodoalu ovddidandoaimmat leat ávkin sámi kultuvrii (Evtuhallan 1961: 26).

Sámekomitea celkkii seamma oppalaš vuoddoainnu eanandoalus ja mearrabivddus. Lávdegoddi deattuhii ahte eanandoalu sadji berre leat doaimmat ovttas eará ealáhusdoaimmaiguin. Go sisabohtu ruđa dáfus lea unnon meahcásteamis, de berre eará vejolašvuodaid ohcat. Mearraguolásteami hárrái lávdegoddi celkkii ahte eiseválddit berrejit doarjut sápmelaččaid árbevirolaš lotnolasealáhusa mas vuotnabivdu ja eanandoallu leat vuodđun. (Innstilling 1959: 44–48.)

Vai sámegiela dilli buorránivččii, lei Sámekomitea evttohan ásahtit virgálaččat Sis-Finnmárkku sámi váldoguovlun. Vuostehágu geažil ráđdehus ii čuovvolan Sámekomitea evttohusa. Manjit áiggiid leat sullasaš ortnegat čađahuvvon. Vuosttaš lávki lei go gaskkamuttus 1970-jaggiid mearriduvvui doaimmaplána Guovddáš-Sámi ássanguovlluid várás. Dat guovllut ledje ipmirduvvon sámi suohkanin Sis-Finnmárkkus

(St.meld. nr. 13(1974–75)). Otná ortnegiin sámeáššiid várás lea ásahuvvon sámi hálddašanguovlu gos earret eará sáme- ja dárogiella leat seamma dásis váldogiellan. Sihke davvi-, julev- ja lullisámegiella suohkanat leat fárus hálddašanguovlus. Guovt-tegielat suohkanat ožžot sierra ruhtadoarjaga stádas. Suohkaniid bealis ii gullo vuosteháhku ortnega vuostá ja hupmu Sis-Finnmárkkus sámi reserváhttan lea jaskkoda.

Sámekomitea ovddiid unnán sága servodaga ođasteami birra. Diet váilevuohta guoská sihke ealáhusaid ja kultuvrra beallái. Lea gal ollu sáhka skuvllaid birra, muhto čađat leat dábálaš oahput leamaš čalmmis ja nákkut ledje eanas sámegiela ja kultuvrra hárrái, go lea leamaš sáhka árbevieruid suodjaleamis dahje dárogiela oahpahemi doarjumis. Stuorradiggelávdegoddi lea lasihan birgenlági beallái čuoggá turisma, elfámu ja ruvkkiiid birra (St.lávdegotti árvalus nr. 196: 486). Diet lasáhus bođii lávdegotti čielggadanmeannudeami loahpageahčen ja ovdalaš loahpalaš mearrádusa. Kárášjoga Sámiid Searvi attii jahkečoahkkimis 1960:s cealkámuša dán ođastahttimis ja hástalii vuoruhit vejolašvuođaid maid ođđa teknihkka, dieđa ja kultuvra fáallet.

Dat guđet bealušte iežaset oainnu ovdáneamis earenoamážit Kárášjogas, čuoččuhe ahte sámegiella skuvllas hehtte mánáid ovttaiduvvamis riikka álbmogii ja váldimis oasi ođđaáiggi ovdáneamis. Sii sivahalle seammás ahte Sámekomitea lea ásaheamen Sis-Finnmárkku reserváhttan evttohusainis sámeváldoguvlun. Dat lei muhtun guovddáš čuolmmain Kárášjoga nákkuin.

Kárášjogas lei buorre ovdáneapmi sihke birgenlági, skuvllaid ja servodatođasteami beales. Ránnjásuohkaniid nugo Guovdageainnu ja Porsáŋgu nuorat vázzigohte sihke 9-jagi skuvlla ja álbmotallaskuvlla Kárášjogas ja manjit jagiid fas joatkkaskuvlla (gymnása go ásahuvvui 1969 rájes).

Harald Eidheim (1971: 10–24) lea dutkan politihkkariid go sii doibmet servodat-entreprenvran. Ii čága šat čihkosii ahte Meløy ja Rønbeck leaba leamaš hápman Eidheim dutkosis politihkalaš entreprenvraid hárrái. Entreprenvraid bargovuogi soai čájeheigga go goappašagat geavaheigga oktavuoda evttohit doaimmaid Kárášjoga ovdáneami várás. Hans Rønbeck vuoruhii oazžut skuvllaid, bargosajiid ja ekonomalaš ahtanuššama (Dahl 1970: 173–176). Lea čalbmáičuohcci mot Lydolf Lind Meløy vikkahii oazžut Sámekomitea evttohusaid fárus ođđa doaimmaid Kárášjohkii ja son vuoruhii gymnása, Norgga Sámeráđi čállingotti, sámi musea, sámi instituhta (akademiija), skuvlapsykologa ja fitnodatbagadalli (dárogillii *yrkesrettleder*). Meløy maid mearkkaša ahte Rønbeck gal measta miehtá doarjut jurdaga ása-hit sámi instituhta (akademiija). (Meløy 1984: 118.) Rønbeck livččii dorjon instituhta dušše Kárášjoga ovdáneami dihte.

Vaikko eanas suohkanat dorjo Sámekomitea evttohusaid ealáhusaid, johtolaga ja sosiála dilálašvuodaid oktavuodas, sii eai háhpohallan doaimmaid dušše iežaset suohkaniidda. Maiddái dan dihte beasaiga Kárášjoga jodiheaddjiguovttos ráfis lágidit iežaska suohkana eavttuid doaimmaid várás mat árvvus čuvvo Sámekomitea evttohusaid fárus.

Stuorradiggelávdegoddi lei namuhan ahte sápmelaččat berrejit ieža beassat mearridit makkárin sin boahhteáiggi dilit šaddet (St.lávdegotti árvalus nr. 196: 475). Stuorradikki áššejodiheaddji Harald Samuelsberg doarjui eavttu ahte sápmelaččat galget ieža beassat mearridit makkár giella sis galgá leat. Son deattuhii ahte dušše váhnemat sáhttet válljet guđe giela sin mánát galget oahppat (Stuorradiggi 1963: 3432).

Oahpahuš- ja girkoministtar Helge Sivertsen deattuhii Stuorradikkis ahte sámi olbmot geain alddiineaset lea sámi duogáš, šaddet mearridit man nanus sámi kultuvra galggašii boahhteáiggiis leat servodagas. Son lasihii ahte dušše sámi olbmot sáhttet váldit vára dán beroštumis ja duohtandahkat sámevuoda (Stuorradiggi 1963: 3448). Lei ovttamielalášvuohhta das ahte sámeálbmot galgá ieš leat guovddážiis mearrideame iežas boahhteáiggi. Erling Norvik deattuhii ahte sápmelaččaid oassálastima haga ii leat vejolaš lihkestuvvat ođđa sámeapolitihkain (Stuorradiggi 1963: 3435).

Stuorradiggelávdegoddi árvalii ahte sámi organisašuvnnat berrejit buktit evttohasaid ráđi lahttun dan sadjái go ráđdehus lei árvalan fylkkamánniid beassat evttohit lahtu guđege fylkkas gos sámit orrot (St.lávdegotti árvalus nr. 196: 475). Go dieđáhus gieđahallui Stuorradikkis attii áššejodiheaddji Harald Samuelsberg saji ja doarjaga sámi organisašuvnnaide ja celkkii ahte sámi álbmot ieš berre beassat mearridit geat galget leat sin áirrasin. Stuorradiggelávdegoddi lei danin oaivvildan ahte sámi organisašuvnnat galge beassat evttohit lahtuid ođđa Norgga Sámeráđđái (Stuorradiggi 1963: 3430).

Konklusuvnnat

Ođđa oaidnu unnitloguálbmogiid vuoigatvuodain riikkaidgaskasaš dásis váikkuhii Norgga sámeapolitihka hábmemii. Dán ođđa dilálašvuodas bohciidii Sámelihkadus ja dat lei guovddáš eaktun juo sámeapolitihka molsuma álggaheami rájes.

Norgga politihkalaš vuogádaga organisašuvnnaid gudji mearridankámmárii lei struktuvrralaš eaktun Sámelihkadusa lihkestuvvamii.

Sámepolitihka molsuma vuostálastit doibme válgaguji bokte sáhkálaga guovddáš eiseválddiiguin vai besset fárrui mearridanprosessii. Vaikko vuostálastiin ledje jienastuslogut válggain fápmun, sii eai lean luohtehahttit ovddastit politihkalaš oainnuid sámeálbmoga ovddas.

Ipmárdus ahte välljejuvvon politihkkarat eai leat luohtehahttit ovddastit sámeálbmoga, gilvojuvvui áviisačálašemiiguin. Loahppaboáduš Sámi ákšuvnnas lei báikkálaš doarjja, muhto Sámekomitea vuostálastit masse guovddášeiseválddiid doarjaga.

Seammás sáhtii Sámelihkadusa olbmuid máhttu earenomážit sámegielas, kultuvras ja oahpaheamis jorgaluvvot politihkalaš resursan, go eiseválddit dikšugohte vásttolaččat sámemánáid skuvladili. Válgaguji jienastuslohku ii lean ávkin eiseválddiid vásttu gokčamis.

Sámelihkadusa ovddasteddjiid čehppodat aktevrán dagai vejolažžan ahte sii lihkestuvve jorgalit (konverteret) máhtuset resursan eiseválddiide. Maiddái Sámiid Searvvi rievdadeapmi 1951:s Sámi Searvin buot sámi áššiid berošteddjiide lei nanneme máhtovuodu. Sámelihkadusa ovddasteddjiid gudni lei go goallaste máhtuset politihkalaš vuogádaga struktuvrraide ja dainna lágiin čalmmustahtte iežaset resurssa politihkalaš gižžudeamis. Loahpalaš oktiigeassu lea ahte ođđa politihkalaš dilálašvuohta lei doarjjan ja Sámelihkadus lei fas eaktun sámepolitihka molsumii. Norgga politihkalaš vuogádaga guovddáš struktuvrrat doibme maid Sámelihkadusa beali. Sámepolitihka molsun ođđa áiggis lea báhcan Sámelihkadusa vuosttaš buolvva ovddasteddjiid doaimmaid muitun.

Ođđa sámepolitihka vuodđun šattai ahte stáda suodjala sámegiela ja kultuvrra vai sámeálbmot beassá sealluhit sámevuoda servodagas.

Muhtun guhkesáiggi váikkuhus Sámekomitea bargguin lea eahpitkeahhtá sáme-guovlluid otná buorre dilli skuvllaid hárrái. Lávdegoddi hobehii 9-jagi vuodđoskuvlla čadaheami ja lávdegotti cealkagat sihke sámi gymnása, fitnodatoahpu, boazodoallooahpu, alit oahpu ja Sámi Instituhta beales leat leamaš otná dili vuodđun joatkkaskuvllaid ja alit oahpu oktavuodas. Oahppanvejolašvuodát leat leamaš eaktun sámi álbmoga oallut allaoahppan olbmuide.

Gáldut

Girjjit

- BERG, BÅRD A. 1997: *Ealáhus ja kultuvra. Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi 50 jagi (1947–97)*. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- BOYESEN, EINAR 1961: Norsk skolepolitikk og samene. – Asbjørn Nesheim (doaim.), *Sámi Ællin. Sámi Sær`vi Jakkegir`ji 1959–1960* s. 5–33. Oslo: Universitetsforlaget.
- BRODERSTAD, ELSE GRETE 2003: Urfolkspolitisk innflytelse i en ny europeisk kontekst. – Bjørn Bjerkli – Per Selle (doaim.), *Samer, makt og demokrati. Sametinget og den nye samiske offentligheten* s. 152–174. Oslo: Gyldendal akademisk.
- DAHL, TOR EDVIN 1970: *Samene i dag og i morgen. En rapport*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- EIDHEIM, HARALD 1971: *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Oslo: Universitetsforlaget.
- GUNERIUSSEN, WILLY 1996: Aktør og handling. Grunnlagsproblemer i samfunnsvitenskapene. Oslo: Tano.
- HANSEN, GRO SANDKJÆR – HELGESEN, MARIT KRISTINE – VABO, SIGNE IRENE 2007: *Politikk og demokrati. En innføring i stats- og kommunekunnskap*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- HILL, ROWLAND G. P. (doaim.) MCMLX: *Conferences of Jokkmokk 1953, Karasjok 1956. The Lapps to-day in Finland, Norway, and Sweden I*. Paris: Bibliothèque Arctique et Antartique.
- HILL, ROWLAND G. P. – NICKUL, KARL (doaim.) 1969: *Conferences of Stockholm 1959, Inari 1959, Kiruna 1962. The Lapps today in Finland, Norway, and Sweden II*. Universitetsforlaget: Oslo.
- JOHANNESSEN, ASBJØRN – TUFTE, PER ARNE – CHRISTOFFERSEN, LINE 2010: *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag.
- KALSTAD, JOHAN KLEMET HÆTTA 1999: *Reindriftspolitik og samisk kultur – en uløselig konflikt? En studie av reindriftstilpasninger og moderne reindriftspolitik*. Dieđut 2/1999. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 2005: Sámi Instituhta vuosttaš 30 jagi – politihkalaš vákšun ja sámi dutkan. – *Sámi Instituhtta – 30 jagi: Raporta Sámi Instituhta 30-jagi ávvudeamis 28.10.2004 // Nordisk Samisk Institutt – 30 år: Rapport fra markeringen av Nordisk Samisk Institutts 30-års jubileum 28.10.2004* s. 37–44. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

- MÁKKÁ REGNOR 1993: Dáruiduhttin. – Aage Solbakk (doaim.), *Sápmelaččat* s. 94–128. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 2005: *Sámi historjá Davviriikkain 1850 rájes otnáži*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- MINDE HENRY 2003: Urfolksoffensiv, folkerettsfokus og styringskrise: Kampen for en ny samepolitikk 1960–1990. – Bjørn Bjerkli – Per Selle (doaim.), *Samer, makt og demokrati. Sametinget og den nye samiske offentligheten* s. 87–123. Oslo: Gyldendal akademisk
- NESHEIM, ASBJØRN (doaim.) 1961: *Sámi Ællin. Sámi Sær`vi Jakkegir`ji 1959–1960*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NICKUL, KARL– NESHEIM, ASBJØRN – RUONG, ISRAEL (doaim.) 1957: *Sámiid Dilit. Föredrag vid Den nordiska samekonferensen. Jokkmokk 1953*. Oslo: Sámiráddi.
- NORDBY, TROND 2004: *I politikens sentrum. Variasjoner i Stortingets makt 1814–2004*. Oslo: Universitetsforlaget.
- OTNES, PER 1970: *Den samiske nasjon. Interesseorganisasjoner i samenes politiske historie*. Oslo: Pax Forlag AS.
- ROKKAN, STEIN 1987: *Stat, nasjon, klasse. Essays i politisk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SOLBAKK, AAGE 1997: *Sámi historjá 2. 1751 rájes dálá áigái*. Kárášjohka: Davvi Girji o.s.
- STEENBUCH, SIGMUND 2005: Det heng nokre røter igjen i Karasjok. – Svein Lund – Elfrid Boine – Siri Broch Johansen (doaim.), *Sámi skuvlahistorjá. Artihkkalat ja muitalusat Sámi skuvlaeallimis* s. 300–311. Kárášjohka: Davvi Girji.
- STORDAHL, VIGDIS 1998: *Same i den moderne verden. Endringer og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. [2. preanttus]. Kárášjohka: Davvi Girji O.S.
- WOLD, TERJE 1962: *Minoritets- og menneskerettighetsspørsmålets folkerettslige stilling*. St.meld. nr. 21 (1962–63): Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet.
- ØSTERUD, ØYVIND 1996: *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- AARSETH, BJØRN 2006: *Norsk samepolitikk 1945–1990. Målsetting, virkemidler og resultater*. Oslo: Forlaget Vett & Viten ja Norsk Folkemuseum.

Almmolaš čielggadeamit, dieđáhusat, mearrádušat, lágat, cealkagat jnv:
Sámiid Sær`vi čála goavvemánu 1951. Johan Klemet Kalstad arkiivvas.

Evtuhallan 1961 = Evtuhallan maid addii Komitea čielgadii sámigažaldagaid.
 Nammaduvvun 3. áugust 1956. Oslo: Girko- ja oappahusdepártementa.

Gielddastivraášši 329/61. Kárášjoga gielddastivra 22.12.1961.

Innstilling 1959 = Innstilling fra Komiteen til å utrede samespørsmål. Oppnevnt 3. august 1956. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet.

Jahkečoahkkinn. Karasjok Samesærvi. Cealkámuš jahkečoahkkimis 15.12.1960.

Kalstad 2010 = J. K. H. Kalstad logaldallamat Sámi allaskuvllas čakčat 2010.

Nuolggadusat 17.11.1951 = Sámi Sær`vi–Samisk Selskaps mærráduusat. Dák`kehuvvon oai`večoak`kimis 17. novem`ber 1951. Guovdageaidnu: Sámi Arkiivvas Sámiid 15. konfereansa. Sámiráddi. Ohcejohka.

St.diedáhus nr. 21 = St.meld. nr. 21 (1962–63). Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet.

St.meld. nr. 13(1974–75). Om en aksjonsplan for de sentrale samiske bosettingsområder. Oslo: Landbruksdepartementet.

St.lávdegotti árvalus nr. 196 = Innst. S. nr. 196 (1962–63). Innstilling fra kirke- og undervisningskomiteen om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning (St.meld. nr. 21 (1962–63)).

Suorradiggi 1963 = Sak nr. 3 i Stortinget, 27. mai 1963. Innstilling fra kirke- og undervisningskomiteen om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning (Innst. S. nr. 196 (1962–63), jfr. St.meld. nr. 21 (1962–63)).

Suohkanstivraášši 25/62. Guovdageainnu suohkanstivra 25.2.1962. Guovdageaidnu: Sámi Arkiiva.

Eará rabas gáldut:

Dagbladet 1. beivvi njukčamánu ja 26. ja 29. beivviid cuoŋománu 1960.

HENRIKSEN, HANS J. 1960: Møtet i Karasjok og Samekomiteens innstilling.– *Dagbladet* 25.4.1960.

HÆTTA, PER 1959: Åndelig mord i Arbeiderpartiets navn.– *Dagbladet* 1.12.1959.

HØLMEBAKK, SIGBJØRN 1959: Karasjoks lokale pave. – *Dagbladet*, 25.6.1959, [kronikk].

MELØY, LYDOLF LIND 1984: *Finnmark – slik eg opplevde landet og folket. Striden om Samekomitéens innstilling*. Priváhta vuorkkás.

NORDRÅ, OLAV 1960: Protesten fra Karasjok. – *Morgenbladet*, 22.4.1960, [kronikk].

The transition of Sami politics in Norway

Sami politics has throughout the ages been colorful even as the knowledge regarding it has been narrow. People are familiar with some parts of Sami political history. Generally it has been widely discussed that the assimilation policy of the Norwegian state changed as a result of the demonstrations against the hydro power dam project in the Alta river canyon. However, the policy had begun to transmute already during World War II.

After the authorities had decided to consider the adoption of an official Sami policy, the Sami Committee was established in 1956. In 1963, the Norwegian Parliament created the basis for a new era of politics toward the Sami people without further altercation. The protection and promotion of the Sami language and culture was from then on the objective of the official Sami policy.

The purpose of this article is to evoke an overall understanding based on new research on the transition of Norway's policies towards the Sami from assimilation to the maintaining of 'Sami-ness'. I have gathered the most up-to-date information from documents and through interviews with persons who participated in the actions and activities which took place in the 1950's and 1960's.

JOHAN KLEMET HÆTTA KALSTAD
johan-klemet.kalstad@samiskhs.no
Sámi University College